

Moderne arabisk prosa – en oversikt

Stephan Guth¹
Universitetet i Oslo

Abstract

Artikkelen er en kortfattet gjennomgang gjennom historien til skjønnlitterær arabisk prosa i perioden fra 1800-tallet inntil i dag med fokus på utviklingene i Egypt og Levanten. Historien er delt i sju perioder. Et siste kapittel tar foran seg den islamske religionens plass blant emnene, moderne arabiske prosalitteratur er mest opptatt av.²

Keywords: Moderne arabisk litteratur, roman, novelle, litteraturhistorie, nasjonallitteratur, realisme, Ny sensibilitet / al-Ḥassāsiyya al-jadīda, postmoderne, Ny humanisme.

Framveksten av moderne arabisk prosa under nahḍa-tiden (andre halvparten av 1800-tallet)

Sammen med teater/drama vokste moderne arabisk prosalitteratur fram fra midten av 1800-tallet. Framveksten skjedde parallelt med, og som en integrert bestanddel av, kraftige forandringer på det økonomiske, det politiske, det sosiale og det kulturelle feltet. For å komme seg bort fra det som ofte opplevdes som ”forfall/nedgang” (*inḥiṭāṭ*), for å møte utfordringene (og takle de territorielle tapene) som nasjonale uavhengighetsbevegelser forårsaket i en rekke provinser under Det osmanske rike, og for å innhente det kraftige og stadig mer innflytelsesrike Vesten, som den arabiske verden (og Midtøsten generelt) følte seg forsinket og mindreverdig overfor, særlig med hensyn til militær og teknologisk utvikling, hadde regionen en periode med omfattende og dyptgående reformer. Disse ble igangsatt i første halvdel av århundret av den osmanske sultan (*tanẓīmāt* = ”korrekturer, rettelser, reformer”) og i Egypt av sultanens ”visekonge”, Muḥammad ‘Alī (r. 1805–48). Reformene omfattet alle viktige statlige sektorer og siktet mot å erstatte utdaterte militære, juridiske, administrative og pedagogiske institusjoner med ”moderne”, oppdaterte. For å samle og implementere de nødvendige kunnskapene sendte man grupper av studenter til Europa og inviterte europeiske rådgivere til landet, man laget arabiske oversettelser av (for det meste vitenskapelige) publikasjoner og

---

¹ E-mail address: stephan.guth@ikos.uio.no

² Tusen takk til min kollega Gunvor Mejdell for tålmodig hjelp med å «språkvask» denne artikkelen. En kortfattet engelsk versjon av den er planlagt publisert i *Encyclopedia of Islam*, 3rd edition.

lærebøker, man opprettet nye skoler og høyskoler med moderne pensum (f.eks. undervisning i *al-‘ulūm al-ḥadītha*, ”de moderne vitenskapene” og fremmedspråk i stedet for den tradisjonelle islamske kunnskapskanon), og man utvidet raskt trykkerivesenet. To av de prosessene som ble satt i gang av reformbevegelsen, ble avgjørende for historien til det moderne Midtøsten og dens litteratur. For det første vokste det fram en ny sosial gruppe, eller klasse: *efendiyya*, dvs. en utdannet elite som hadde studert i Europa og gått på vestlige misjonærskoler som allerede fantes i regionen, eller på skolene til det nye, i høy grad sekulariserte systemet, og som jobbet i moderne, for det meste statlige institusjoner (skoler, domstoler, det offentlige, osv.), senere også i privat sektor (spesielt pressen). I motsetning til den tradisjonelle, hovedsakelig religiøse eliten (*‘ulamā’*) syntes *efendī*-ene (hvis typiske antrekk besto av en kombinasjon av europeisk *redingote* og tyrkisk *fess/tarbūsh*) at de selv var ”sosialingeniører” i et samfunn som etter deres oppfatning var et ”maskineri”, et mekanisk system (*al-hay’a al-ijtimā’iyya*) som trengte å bli ”reparert” av dem, av de ”opplyste” fakkelbærerne for vitenskaps- og rasjonalitetsbasert ”framskritt” (*taraqqī, taqaddum*). Ofte anså de seg selv også som ”lege” for ”syke pasienter”. De fleste forfatterne av moderne arabisk prosa tilhørte denne klassen av ”intellektuelle” (*muthaqqafūn*). For det andre var de nye institusjonene i de fleste tilfeller implementert *parallelt* med sine gamle motparter (koranskoler, *madāris*, *sharī‘a*-domstoler osv.), noe som skapte en situasjon med stadig konkurranse og motstand, om ikke åpen rivalisering, blant representantene for de to gruppene, der alle prøvde å erobre og/eller forsvare sin plass i samfunnet. Dermed ble litteratur/*adab* et felt der den gamle og ny eliten konkurrerte.

De virkemidlene den nye eliten benyttet seg av for å fremme sine ideer, å angripe tradisjonelistene og derved å forhandle sin plass i et samfunn som holdt på med å forandre seg, var hovedsakelig teatret (siden sent i 1850-årene, først i Libanon) og den private presse (fra 1860-/70-årene og utover), og det var mens kampene mellom de gamle, etablerte sjangrene og de nye ”antisjangrene” pågikk, at det gamle begrepet *adab* begynte å få sin moderne betydning som ”litteratur” (mens prosa og drama i sin tur til en viss grad, og inntil ca. annen verdenskrig, ofte ble tillagt egenskaper som klassisk *adab* inntil da hadde hatt, slik som å være språklig tiltrekkende og på samme tid nyttig underholdning – med andre ord det gamle Horatsiske idealet om *prodesse et delectare* – men også god moral og kultur generelt).³ Både den modernistiske og den konservative leiren stolte på at det ville utvikle seg en ny offentlig sfære i den forestilte ”nasjonen” – ”folket” – som de skulle få støtte fra og rette budskapene sine til (i motsetning til den

---

³ jf. Guth 2010b og 2011a.

herskende eliten, som hadde vært adressaten til førmoderne raffinert ”høy” kultur), og søkte derfor å popularisere kunnskap og å spre ”moderne, opplyste” ideer. I aviser og tidsskrifter var satire (bitende latterliggjøring av tradisjonisme, formalisme, ”bakstreverskhet”) og fortellende prosa de mest populære sjangrene ved siden av artikler (*maqāla*) og brev/avhandlinger (*risāla*) som diskuterte aktuelle hendelser og forsøkte å gjøre leserne kjent med alle typer nyttig moderne kunnskap. Alle tekster fra denne perioden er preget av en sterk tilstedeværelse av en paternalistisk forfatter-forteller som leserens lærer og veileder. Siden man forventet av litteraturen at den ville opplyse og reformere samfunnet og bidra til å bygge en moderne ”nasjon” (begrepene *waṭaniyya* og *qawmiyya* var på alles lepper på denne tiden), var det helt avgjørende med referensialitet, dvs. at litteratur måtte referere til verden utenfor seg selv (i motsetning til selvrefleksiviteten som i høy grad preget det retoriserte litterære språket i tradisjonell estetikk). Fram til tidlig i det 20. århundret antok en gruppe intellektuelle at det absolutt var mulig å bruke ”innfødte” sjangere til moderne formål, om de bare ble reformert og tilpasset dagens behov. I deres øyne kunne *nahḍa*-prosjektet, den mye etterlengtede ”oppvåkningen” og ”gjenfødselen” eller ”renessansen”, vel oppnås ved hjelp av en ”revitalisering” eller ”gjenoppplivning” (*iḥyāʾ*) av tradisjonen og ved at man utnyttet den litterære arvets rikdommer.⁴ I de fleste tilfellene var imidlertid arven som disse ”neo-klassisistene” gjenoppdaget, ikke den samme som den kanonen som ble promotert av de mer konservative tradisjonelistene. De konsentrerte seg derfor ikke bare om å redigere og publisere (med håp om å popularisere) store klassiske *adab*-verk (jf. f.eks. M. ʿAbduhs redigering av al-Hamadhānīs *maqāmāt*) så vel som klassiske ordbøker og leksika, men også om å løfte ”folkelig” litteratur (inntil da nesten utelukkende tradert muntlig og betraktet som en del av ”lav”-kulturen, ikke verdig den utdannede elitens oppmerksomhet) opp, slik at den ble ”ærverdig” skriftlig/trykt litteratur (for dette formålet måtte populære romanser og eposer ofte bli ”oversatt” fra talespråket til litterær *fushḥā*). Denne typen litteratur virket mer livlig, mindre kunstig for dem enn den tradisjonelle estetikens ”døde” selvrefleksivitet, som virket som om den ikke hadde mye med virkeligheten å gjøre, med sine utslitte bilder og sin hengivenhet til ”vakre” betydninger og lyder. Selv om neoklassisistene likevel opprettholdt en ofte krevende stil i sine egne skrifter⁵ og på denne måten angrep tradisjonismen ”by using the legitimating principles of the traditionalists to subvert it”,⁶ så betydde, eller innebar, skjønnlitteraturens

⁴ Hallaq/Toelle 2007.

⁵ Se f.eks. A. F. al -Shidyāq (1804–87), Nāṣīf og Ibrāhīm al-Yāzījī (hhv. 1800–71 og 1847–1906) og Muḥ. al-Muwayliḥī (1858–1930).

⁶ Hamarneh 1998: 231b.

instrumentalisering som virkemiddel for opplysning og reform svært ofte en bevisst ofring av klassiske estetiske idealer, elitære som de var, til fordel for mindre forskjønnede, mer underholdende fortellinger.

Ved å gjøre det nærmet de seg den andre trenden, som etter hvert tok over fra de neoklassisistiske tendensene og ble dominerende rundt år 1900, etter at den allerede hadde begynt å gjøre seg gjeldende mye tidligere i mange oversettelser og bearbeidelser/ ”indigenizations”,⁷ hovedsakelig fra fransk og engelsk, så vel som i ”sosialromansene” skrevet (siden 1870) av Salīm al -Bustānī (1846–84), Nu‘mān ‘Abduh al -Qasātilī (1854–1920) og andre.⁸ I motsetning til tradisjonalistene og neoklassisistene søkte denne gruppen (ofte kristne) forfattere inspirasjon verken hos den klassiske arven eller den ovenfor nevnte ”lave” folkelige tradisjonen, men hovedsakelig hos vestlige modeller. De viet mye av sin energi og aktivitet til oversettelse og adaptering, men om ikke så lenge kom de ut med egne verk også (den første fortellingen av ”vestlig” type er, etter alt å dømme, Khalīl al-Khūrīs (1836–1907) *Way, idhan lastu bi-ifranjī!* (Åh, kjære, så jeg er ikke europeer, da!”, 1859/60). Disse fant en bredere leserkrets fra 1890-tallet og utover, takket være Jurjī Zaydāns (1861–1914) historiske romaner.⁹ Forfatterne i denne gruppen verken hevdet eller ønsket lenger å produsere ”god” eller ”vakker”, dvs., språklig krevende, kunstnerisk retorisert prosa i tråd med klassiske normer. For dem, som for deres nye og voksende sekulariserte ”borgerlige” lesepublikum, var praktisk nytteverdi, jordnærhet og vitalitet, diskusjon om og fremming av moderne politiske og sosiale ideer det som var viktigst, og som ble regnet som progressivt. I prosatekstene ble det derfor ofte innbygd lange passasjer som skulle formidle all slags kunnskap (fra historie til teknologiske prestasjoner, fra geografi og etnografi til religiøse og filosofiske ideer); presentasjon av politiske utopier (antidespotisme, konstitusjonalisme); diskusjon av idealer som *liberté, égalité, fraternité* eller utdanning av kvinner; iscenesettelse av tilsvarende sosiale og moralske konflikter (tradisjonell vs. ny elite, gamle vs. nye verdier); understreking av prosaens henvisning til, og relevans for, det som skjer her og nå, dens ”realisme”; lovprising av *resonnement* (‘*aql*) over blind tradisjon (*naql*) eller tankeløs imitasjon av vestlig livsstil (*tafarnuj*); og hylling av menneskets levende og følende hjerte vs. formalistisk klamring til normene som man hadde arvet fra ”forfallsepoken”, og som ble ansett som fiendtlig innstilt til livet.

Emosjonalitet og ”nasjonallitteratur” (tidlig 1900-tall)

Den emosjonalistiske trenden var sterkest rundt første verdenskrig, spesielt med

⁷ Peled 1979, Bardenstein 2005.

⁸ Badr ⁴1983, Dolinina 1973, Guth 1999, Hafez 1993, Moosa 1983.

⁹ Kračkovskij 1930, Pérès 1957.

forfattere som Muṣṭafā Luṭfī al-Manfalūṭī (1876–1924) og Jubrān Khalīl Jubrān (også Kahlil Gibran, 1883–1931). Deres for det meste kontemplative fortellere reflekterer forfattere som hevder å ha overlegen, ”filosofisk” kunnskap om verden – Jubrān sammenlignet seg til og med med en profet (*Profeten*, 1923). Deres radikalt idealistiske ”svart-hvitt”-moralisme, kombinert med en tåredryppende sentimentalitet, kan leses som uttrykk for et ønske om å markere seg selv (og det nylig framvoksende borgerskapet) som en viktig sosial aktør (noe som antydte, om ennå ikke åpent, at de burde gis politisk makt også). På den ene side kan det at denne gruppens rettferdige, ærlige, uskyldige helter taper kampen mot representanter for den herskende elite – et tap som blir tegnet med stor ”tragikk” – tolkes som uttrykk for forfatterens følelse av total maktesløshet overfor den utholdende gamle orden, det være seg sultanens ”despotisme” eller en økt utenlandsk dominans/kolonialisme. På den annen side er det et opprørsk ramaskrik og en kritikk av den eksisterende orden som noe urettferdig og illegitimt¹⁰ og dermed klart en form for hard sosial og politisk kritikk. Den store popularitet denne skrivemåten nøy på sin tid, skyldtes også et foredlet språk som lyktes i å bruke elementer fra ”høye” registre i klassisk arabisk til spiritualisering og emosjonalisering.

De maktesløse ”filosof-profetenes” jamrende klager ble imidlertid gradvis erstattet av en mer dynamisk trend, da nasjonalismen ble hoveddrivkraften for de utdannede elitene og forfatterne utviklet ideer om en ”nasjonal(-)litteratur” (*adab qawmī*). Tendensen begynte å gjøre seg bemerket fra ca. 1910 – Muḥammad Ḥusayn Haykals (1888–1956) *Zaynab* (1913) blir ofte betraktet som den første ”ekte egyptiske” romanen. Nasjonallitteraturbevegelsen forkastet den tidligere tradisjonalsismen og neoklassisismen som foreldet og elitistisk og vraket ”manfalūṭisk romantisisme” som altfor idealistisk og ”passiv”; i stedet fremmet bevegelsens tilhengere ”realisme” som sitt program (i forordet til novellesamlingen *Iḥsān Hānim*, publisert i 1921, gjengir ‘Īsā ‘Ubayd begrepet som *madhhab al-ḥaqā’iq*, ”de sanne faktas metode”). En ”moderne” litteratur burde være ”basert på observasjon (*mulāḥaza*) og psykologisk analyse for å portrettere livet som det er, uten overdrivelse eller beskjæring” (ibid.). I motsetning til oversatt skjønnlitteratur, som oversvømte markedet, men hadde sin bakgrunn i ikke-arabiske miljøer, skulle nasjonallitteraturen handle om lokale forhold, portrettere ”typiske” karakterer og den ”nasjonale personlighet” og ta opp presserende problemer i det moderne samfunnet, alt dette i en ikke-elitistisk, funksjonell stil som ikke burde avstå fra å nevne dårlige forhold og gjerne også bruke ”stygge” ord der de passet. Innholdets ekthet, kombinert med en moderne,

---

¹⁰ Najīb 1983, Guth 1997.

om nødvendig komplisert, fortellerteknikk ville, ble det antatt, til slutt sikre global anerkjennelse, om ikke aksept, i kretsen av verdens mest kultiverte land. Det var hovedsakelig i novellesjangeren at forfattere fra ”Den moderne skole” (*al-Madrasa al-Ḥadītha*), som brødrene Taymūr (Muḥammad, 1891/2–1921; Maḥmūd, 1894–1973), Maḥmūd Ṭāhir Lāshīn (1894–1954) eller Yahyā Ḥaqqī (1905–92) prøvde å oversette sitt program til konkrete stykker av litteratur. Ifølge Hafez var det Lāshīn som brakte den nye fortellende diskursen til en tilstand av ”modning”.¹¹

Senere ”nasjonallitteratur” (mellomkrigstid)

Da romanen fulgte, var *adab qawmī*-pionerens første entusiastiske optimisme imidlertid allerede blitt ganske sjelden – den fortsatt selvsikre, skjønt nøkterne tro som Ṭāhā Ḥusayn (1889–1973) hadde på at landet hans tilhørte en middelhavssivilisasjon i stedet for den arabisk-islamske verden, og, i roman-selvbiografien *al-Ayyām* (i: 1929; ii: 1939; iii: 1973), at framskritt faktisk var mulig, står nesten som et unntak på den tiden. I de fleste andre tilfeller, som Ibrāhīm ‘Abdalqādir al-Māzinī (1889–1949), ‘Abbās Maḥmūd al-‘Aqqād (1889–1964) eller Tawfīq al-Ḥakīm (1898–1987), er det tydelig fra deres triste kapitulasjon overfor fakta, fra det forbitrede uttrykket i deres ideologier eller den anstrengte insisteringen på at det å ha glede av lidelse faktisk er en nasjonal egenskap (al-Ḥakīm, i *‘Awdat al-rūḥ*, 1934), at den nye, sekulært utdannede, urbane middelklassens noble, men altfor urealistiske idealisme har gått gjennom en periode med bitter skuffelse: gapet mellom dem og ”nasjonen/folket” var blitt åpenbart og virket nå uovervinnelig. Alt håp om at massene, spesielt de på den underutviklede landsbygden, lett ville akseptere de urbane *effendi*-enes veiledning og takket være selve veiledningen snart ville utvikle seg til et moderne ”progressivt” samfunn, hadde vist seg å være forgjeves. Konsekvensen var at en rekke forfattere ga opp å skrive eller trakk seg inn i sine ”elfenbenstårn” (jf. tittelen på P. Starkeys studie om al-Ḥakīm). Gapet hadde oppstått i arabiske samfunn under *nahḍa*-tiden da ”tradisjon vs. modernitet”-skillet ble skapt, og har fortsatt å prege, og ofte forfølge, moderne arabisk prosa (jf. Selim 2004). Konflikten ble enda skarpere i mellomkrigstiden og under annen verdenskrig på grunn av økt industrialisering og en massiv tilstrømming av arbeidsmigranter fra landsbyene til storbyene. I romanene tok den ofte form av et sammenstøt mellom (framskrittsorientert og opplyst) individ og (tilbakestående, uvitende) samfunn eller ”by mot bygd”. I en periode preget av ideologisk radikaliserings da også kommunisme, sosialisme, fascisme og det muslimske brorskapet ble dannet,

¹¹ Hafez 1993: 215 ff.

tenderte prosaforfattere til å forklare verden og vanskelighetene moderniseringsprosjektet medførte, samt sine egne roller i samfunnet, i form av ideologisk dualisme som f.eks. ”Vestens materialisme vs. Østens spiritualisme”. Disse ble også brukt som forklaring på meget personlige feil, f.eks. en arabisk manns mislykkede forsøk på å ha et forhold til en vestlig kvinne: Konfliktene ble ofte både kulturalisert og kjønnet.

Sosial(istisk) realisme og ”nyromantikken”

Der skuffelsen ikke ble omgjort til ideologi, fostret den i forfatterne en gjenoppdagelse av kjernepunktet til det som ”nasjonallitteraturens” forfattere hadde oppfordret til: realisme. Den nye realistiske trenden dominerte scenen inntil sekstiårene og kom i høy grad til å bli identifisert med de tidlige verkene til en av dens store talsmenn: Najīb Maḥfūz (også Naguib Mahfouz, 1911–2006). Som den forrige generasjonen trodde også de nye realistene at litteraturen burde gjenspeile virkeligheten som det var, usminket, for å komme videre med framskrittprosjektet. Imidlertid var ”virkeligheten” for dem ikke bare en nasjonal, men først og fremst en sosial sak. ”Nasjonen”, dvs. fellesskapet som *adab qawmī*-gruppen ville bidra til å skape ved å representere og utmale det i litteraturen, var nå på plass. Men det var fortsatt langt fra det man hadde håpet på. Etter at usannsynlig idealistiske og søkte forestillinger hadde vist seg å være like unyttige som fortvilet passivitet, var det blitt forfatternes plikt å holde speilet opp foran selve nasjonen og å utøve samfunnskritikk. (Legg merke til at ”realisme” nå oftest ble gjengitt som *wāqiʿiyya*, ikke lenger som *madhhab al-ḥaqāʾiq*, dvs. at de nye realistene erstattet den sublime idealismen som tross alt lå i *adab qawmī*-pionerernes søk etter ”sannheten”, med en orientering mot *al-wāqiʿ*, dvs. mot det som faktisk var ”tilfellet” – jf. etymologi: *wāqiʿ* < √wq ”å falle; å skje” og norsk *tilfelle* = låneoversettelse av eng. *case* < lat. *cadere* ”å falle; å skje”.) Mange forfattere var påvirket av den tanke, som var fremmet av franske eksistensialister, spesielt Sartre, at litteraturen burde ta ansvar for samfunnet, og at engasjement var en moralsk plikt (fransk *littérature engagée* ble gjengitt som *adab multazim* i arabisk).¹² Sammenlignet med *adab qawmī*s eksperimentelle miniatyrbilder utvidet blikket seg nå og kom til å dekke mer komplekse panoramaer, f.eks. ”livsverdenen” til et urbant nabolag i sin helhet eller et landsbysamfunn. Dette medførte at lengre sjangere (særlig romaner) ble favorisert (ved siden av de fortsatt populære novellene). I romanene var søkelyset ikke lenger så mye på forfatter-fortellerens egne problemer (noe som var tilfellet hos pionerene), men på ondene samfunnet som helhet led av, f.eks. føydalsystemet, fortsatt utenlandsk

¹² Klemm 1998.

dominans, utbredt korrupsjon og sosial ulikhet, kvinnes situasjon, ungdommens ideologiske forvirring, første verdenskrig og dens etterspill osv. Førstepersonfortellinger ble sjeldnere, og i stedet kom tredjepersonfortellinger der leseren riktignok fortsatt følte at forfatteren var til stede, men der denne hadde trukket seg tilbake og nøyde seg med sporadiske kommentarer, ellers var han en stille, ”objektiv” observatør som lot figurene sine tale selv (dialoger, fri indirekte tale) mens han selv forble utenfor hendelsene. I noen tilfeller (f.eks. ‘Abd al-Raḥmān al-Sharqāwī, 1920–87) inngikk realismen en forbindelse med ideologi, noe som dannet en ”sosialistisk realisme”. Den var mindre tilbakeholdende, når det gjaldt direkte å foreslå løsninger på problemene i etterkrigstiden og den tidlige Nasser-perioden, enn en Maḥfūz, Yūsuf Idrīs (1927–91), Yūsuf al-Shārūnī (1924–), Faṭḥī Ghānim (1924–99) eller Ghassān Kanafānī (1936–72). Samtidig hevet mange kvinnelige forfattere sin røst mot den patriarkalske sosiale orden (Laylā Ba‘albakkī, 1934–; Laṭīfa al-Zayyāt, 1923–96)¹³. Siden litteraturkritikk fra Nasser-tiden av var anpasset regimet, ble ikke-”progressive” tendenser som den såkalte nyromantikken – forfattere som Muḥammad ‘Abd al-Ḥalīm ‘Abdallāh (1913–70),¹⁴ Yūsuf al -Sibā‘ī (1917–78)¹⁵ eller Iḥsān ‘Abd al-Quddūs (1919–90) – ignorert som ”eskapistisk” til tross for at de nøyde stor popularitet og (ved siden av at de unektelig hadde sentimentale trekk) pleide å følge en realistisk agenda. For det meste tok de jo opp emner fra den tabuunge triaden sex, religion og politikk¹⁶ på en dristig måte som noen ganger også skapte skandaler.

Mellom realisme og postrealisme

I løpet av de første årene av sin regjeringstid var Nasser i stand til å gi den arabiske verden tilbake mye av håpet den hadde mistet i mellomkrigstiden og i perioden umiddelbart etter annen verdenskrig. I 1948 hadde Israel påført de arabiske armeene et stort nederlag og opprettet en egen stat. ”*Il-Rayyis*” kunne feire en taktisk seier i Suez-krisen og klarte å nasjonalisere Suezkanalen. For første gang etter mange tiår av nærmest koloniale forhold ble det oppnådd ekte suverenitet etter utvisning av utlendingene og de siste britiske troppene. Kongen ble sendt i eksil, det gamle føydalsystemet ble avskaffet, jorden fordelt på nytt, tapt stolthet gjenfunnet ved at man påtok seg en ledende rolle i Tredje verdensbevegelsen, og arabisk nasjonalisme opplevde en glansperiode. Gigantiske offentlige boligprosjekter ble igangsatt, utdanning gitt gratis til alle, mat og bøker solgt rimelig til massene, jobber garantert og industrialiseringen raskt utviklet. Det

¹³ Hafez 1995, Zeidan 1995.

¹⁴ Om ham, jf. Guth 1987.

¹⁵ Om ham, jf. Ramsay 1996.

¹⁶ Stagh 1993.

tok imidlertid ikke lang tid før regimet møtte kritikk. I hovedsak kom den fra religiøse grupper på grunn av regimets sekularisme, men også fra en idealistisk venstreorientert fløy (som ganske mange forfattere tilhørte). Tvil begynte å krype inn og spredde seg. Moderniseringsprosjektet var det allerede blitt sådd tvil om av Maḥfūz i romanen *Awlād ḥāritnā* ("Barna i bakgata våre", 1959): Ville ikke det ønskede vitenskapsbaserte framskrittet føre til Guds død? Al-Ṭayyib Ṣāliḥ (1929–2009) *Mawsim al-hijra ilā 'l-shamāl* ("Trekket mot nord", først publisert i 1966) kom som en kraftig, påfallende klarsynt demper på optimismen som hersket like etter uavhengigheten, på den naive troen på at det skulle være mulig å kaste et i høy grad tilbakestående samfunn inn i moderniteten, og for raskt å kunne helbrede sårene kolonialismen hadde påført arabiske samfunn. Andre romaner, f.eks. 'Abd al-Ḥakīm Qāsims (1934–90) *Ayyām al-insān al-sab'a* ("Menneskets syv dager", 1969) iscenesatte frigjøring fra dominerende patriarkalske figurer – et viktig tema spesielt etter det arabiske nederlaget i junikrigen 1967.¹⁷ Mens åpen kritikk under Nassers levetid snart ble undertrykt ved at kritikerne ble fengslet, kom det i årene etter Nasser romaner som Gamāl al-Ghīṭānīs (1945-) *Al-Zaynī Barakāt* (1974), med en kompromissløst detaljert analyse av regimets despoti og en repressiv overvåkingsstats redsler.

Den postmoderne vendingen

Med nederlaget i 1967 sprakk den store boblen av Nassers propagandaretorikk med et smell. Maḥfūz' fortelling *Taḥt al-mizalla* (Under busskuret), skrevet like etter nederlaget, er et urovekkende vitnesbyrd om den lammende effekten *naksa-en* (tilbakeslaget) hadde på arabiske forfattere: Verden var ikke lenger forståelig, men behersket av kaos og absurditet, det fantes ingen og ingenting man kunne ha tillit til, til og med "virkeligheten" man observerte med egne øyne, kunne vise seg å være fiksjon, en løgn. Enda et nytt sjokk kom bare noen få år etter *naksa-en*, da borgerkrigen brøt ut i Libanon. Særlig den israelske invasjonen i landet gjorde at folk mistet alt håp de fortsatt måtte ha. I litteraturen førte disse erfaringene til det som etterpå ble referert til som en "ny følsomhet",¹⁸ og som i sin essens kan anses som en parallellutvikling til den globale vendingen til postmodernismen,¹⁹ selv om de litterære virkemidlene som ble brukt i arabisk prosa, ofte minner om eksperimentelle "modernistiske" teknikker i vestlig litteratur.²⁰ Der troen på virkelighetens gjenkjennelighet ("knowability") og framstillbarhet

¹⁷ jf. Naguib 1989.

¹⁸ Kharrāt 1993.

¹⁹ Neuwirth/Pflitsch/Winckler eds. 2010.

²⁰ Ballas 1978, Meyer 2001.

(”representability”),²¹ tross alt var forblitt intakt (eller, som hos Maḥfūz, hadde begynt å komme tilbake etter det første sjokket), beskrev og analyserte subtrenden al-Kharrāṭ kalte ”ny realisme”, gjenstandene for sin observasjon med et enda mer kompromissløst granskende blikk og med skarpere øye for små detaljer enn tidligere realisme hadde gjort. For mange trakk imidlertid ”*naksa*”en og den libanesiske borgerkrigen til og med den mimetiske realismens fundament i tvil, fordi den var bygd på de samme forutsetninger som moderniseringsprosjektet, med sin patriarkalske og egentlig autoritære subjekt-objekt-diskurs, som anså mennesket i stand til å (re-)forme(re), (gjen-)skape, (re-) presentere ”virkeligheten” – en antagelse begge hendelsene hadde vist var dødelig feilaktig. Det var altså nødvendig å gjenoppbygge litteraturen på et nytt fundament. Den litterære avantgarden, ofte også kalt ”seksstallsgenerasjonen”, som samlet seg rundt magasiner som *Gālīrī 68* (Galleri 68),²² og som fulgte tett de antipatriarkalske studentopprørene i Vesten, begynte å lete etter nye begynnelse og andre, hittil forsømte, dimensjoner av virkeligheten og å utforske et antall alternative tilnærminger. Noen, f.eks. al-Ghīṭānī eller Imīl (Emile) Ḥabībī (1922–96), gjenoppdaget den førmoderne (dvs. før 1800-tallet) arabiske litterære arven som et forråd, som hadde bevart ”autentiske” skrivemåter og som kunne bidra til å møte modernitetens ødeleggende virkninger: ikke bare arven etter Nasser-epoken, inkludert absurditeten i palestinerne liv etter 1967 eller borgerkrigens grusomheter, men også – og særlig – følgene av den økonomiske liberaliseringen (*al-infītāḥ al-iqtisādī*) som Nassers etterfølger, Anwar al-Sādāt (president fra 1970 til han ble drept i 1981), hadde satt i gang, og som besto av en åpning mot Vesten, mot globale markeder og for utenlandske investorer, noe som snart medførte en radikal omveltning også i samfunnets struktur (jf. ”brødpøtøyene”, januar 1977). Det at man holdt fortiden nærværende som en kontrast her, var med på å stoppe (tekstuel) allestedsnærværende forfall og tap av identitet ved å bevare og gjenopplive tradisjonen. Arven ble da samtidig prinsipielt *bekreftet* og *tilpasset* nye realiteter, og kontrasten og spenningen mellom gamle former og moderne innhold stimulerte leseren.²³ Kontrast (*mufāraqa*) som et middel for å få leserne til å stille kritiske spørsmål om virkeligheten i fiksjonen og på denne måten overføre tolkningsautoriteten, eller -suvereniteten, fra forfatteren til leseren (og dermed, forhåpentlig, gjøre litteraturen i seg selv mindre ”autoritær” og mer ”demokratisk”) var også det viktigste strukturelle virkemidlet til en annen understrømning til Den nye sensibiliteten: al-Kharrāṭs ”external-oriented, things-in-themselves mode of writing”. Verden her hadde (tilsynelatende) ingen

²¹ Hamarneh 1998.

²² Kendall 2006, Stehli-Werbeck 2011.

²³ Guth 2010a.

innvirkning på fortelleren, ble oppfattet av ham/henne som noe fremmed, en verden der menneskelig handling ble bestemt av de fysiske omgivelsene (jf. fransk *nouveau roman* og dens tema *chosification* ”objektivering”). Målet med denne kontrastive teknikken var å skape en fremmedgjøringseffekt som ville ”avsløre alle virkelighetens bedøvende aspekter og angi kilden til aversjon og frustrasjon”, ”impotens og fremmedhetsfølelse”²⁴ og på denne måten indirekte peke på en ”lidenskapelig, helt undertrykt kjærlighet til livet”,²⁵ som i denne understrømningen var skjult bak en markert nonchalant og tilsynelatende uengasjert skrivemåte. Derimot ble samme kjærligheten til livet uttrykt i ”indre visjons”-trenden ved hjelp av en beskrivelse, igjen i en overveldende bredde, av skadene den absurde, uutholdelige verden hadde påført subjektets *indre*. Individet ble her ansett som ”an ever-moving mass of sensations and notions”,²⁶ og dets minste følelser ble sporet. Derfor ble virkelighetsframstillingen nå interpolert med drømmer, mareritt og fantasier og forsterket med ”surrealistiske” bilder (jf. også hyppig bruk av indre monolog). Søkelyst på individets *indre* virkeligheter medførte også et brudd med den tradisjonelle tids- og romoppfatningen: Kronologisk og topografisk fragmentering ble nå ofte brukt til å uttrykke skillet mellom subjekt og objektiv virkelighet. Som i den eksternt orienterte trenden forble forfatterne nesten usynlige her også, de avstod fra å kommentere de indre realitetene de presenterte, og overlot det til leseren å trekke egne konklusjoner og tolke ”materialet” – krisen til en ”alienated self caught in the labyrinth of his own hallucinations and delusions”²⁷ – som en gjenspeiling av sosiale eller politiske realiteter utenfor.²⁸ Det er ganske påfallende at de fleste protagonistene på den tiden var passive antihelter, at seksuell impotens var et hyppig motiv, og at de mange fengselsfortellinger som fantes, også hadde en metaforisk, eksistensiell dimensjon.

Det militære nederlaget i 1967, den libanesiske borgerkrigen, sammenbruddet i det gamle samfunnsystemet, til ideologier og tilsvarende håp, tapet av kulturell identitet på grunn av økende vestliggjøring og globalisering, det faktum at korrupte og undertrykkende oligarkiske regimer stadig varte ved – disse og mange andre faktorer dannet bakgrunnen for lignelser om eksistensiell fremmedhetsfølelse,²⁹ ensomhet og håpløshet i moderne samfunn, fortellinger om ”ødelagte hjem”, fratatt sammenheng og ontologisk forvirring, som var karakteristiske for 1970- og 1980-tallets litteraturproduksjon.

²⁴ Abul-Enein 1984: 373–4.

²⁵ Kharrat 1991: 190.

²⁶ Ibid.

²⁷ Kassem/Hashem eds. 1985: 11.

²⁸ Guth 2011b: 97–8.

²⁹ King 1978.

Allikevel produserte sjokket og forandringene i virkeligheten ikke bare bilder av katastrofe, ødeleggelse, fragmentering, oppløsning ... og åpne spørsmål. Da forfatterne fikk et lite pusterom, slik at de fikk revurdert tilstanden, og da også en yngre generasjon vokste fram, mistet den deprimerende virkeligheten riktignok ikke sine vesentlige, dvs. traumatiske særtrekk, men disse ble ofte også omgjort til et mer dynamisk potensial. Fragmentering og eksistensiell usikkerhet forble dermed viktige emner³⁰, men samtidig ble det også oppdaget noen ”skatter” blant ”ruinene”:³¹ Ideologienes sammenbrudd åpnet veien både for kritisk dekonstruksjon og for forsiktede forsøk på rekonstruksjon. Revisjonen av språket, for eksempel – som hittil hadde vært et svært ideologiladet problem som hadde spilt en nøkkelrolle i fabrikasjonen av regimets løgner – gjorde at man oppdaget mange hittil glemte idiomer (dialekter, hverdagsspråk, sosiolekter, klassisk arabisk) som kunne og burde få lov til å utgjøre en del av nye litterære diskurser. Forvirringen om forholdet mellom virkelighet og fiksjon var ikke nødvendigvis et onde, men kunne også bli gjort om til både opplysende og underholdende metalitterære leker, som loddet den kreative skaperens makt eller sonderte konsekvensene av en herskers kontroll over mediene. Et selv som hadde vist seg å være fragmentert eller ”forfalsket”, var ikke nødvendigvis en kilde til fremmedhetsfølelse, frykt eller panikk, men kunne i stedet bli opplevd som enda mer autentisk, ”sannere” og mye rikere enn en ideologisk preget, uniform identitet. Sammenbruddet i tradisjonell kronologi og topologi ville ikke automatisk ødelegge en fortelling, det kunne også frigjøre den og gi rom for en tids- og steds-”polygami”.³² Det kunne bli realisert ikke bare strukturelt, men også innholdsmessig: Det var mulig samtidig å være ”hjemme” flere steder (livet i eksil og/eller diaspora utenfor den arabiske verden fostret denne egenskapen) og i flere tider (erindret historie og kulturarven utgjorde jo en del av ens identitet). Vanlige temaer og etablerte sjangere i litteraturen ble dekonstruert og identifisert som del av hegemoniske diskurser, noe som åpnet veien for hittil marginaliserte grupper og ga dem en plass i litteraturen, for andre regioner enn det tidligere dominerende Egypt og Levanten til å frigjøre seg og få en viss posisjon i markedet og for ”transgressions” i sjanger og kjønn.³³ Innholdsmessig brakte den postmoderne vendingen et stort antall hittil ukjente temaer tatt fra fortiden og/eller historien, fra islamsk mystikk, fra det gåtefulle og eksotiske, men også fra hverdagen og subkulturene, fra det folkelige til bikulturalisme, fra golfstatene og den libyske ørkenen til Paris, London eller Buenos Aires. Når det gjelder former og

---

³⁰ Hāfīz 2001 og Hafez 2010.

³¹ Guth 2007.

³² Neuwirth/Pflitsch/Winckler eds. 2010: 233 ff.

³³ Ibid.: 361 ff.

skrivemåter, ble prosaen beriket av elementer fra historiske romaner, memoarer, krim, pornografiske og andre ”lette”, underholdende sjangere, samt tradisjonell arabisk fortellerkunst, men også fra lyrikk³⁴ og eksperimentelle former.³⁵ Overtredelser i sjanger gikk ofte parallelt med å leke med etablerte normative kjønnsroller.

Mot nye horisonter

Skiftet fra en depressiv, fortvilet stemning til mer positive ”budskap” ble tydelig spesielt i løpet av 1990-tallet og tidlig 2000-tall, og det er bemerkelsesverdig at det ofte kom fra den europeiske diasporaen, dvs. utenfra den arabiske verden.³⁶ Til tross for (eller på grunn av) helt motsatte forhold hjemme, og samtidig som de bevisst ignorerte de mange tabuene og farene, insisterte disse forfatterne på enhver arabers rett til å få hans/hennes ”andel i liv og lykke”. Mot all slags politisk undertrykkelse og kvelende sosiale eller kulturelle normer ga de kraftig uttrykk for lengsel etter frihet, og demonstrerte muligheten til, og nødvendigheten av, å bekrefte seg selv som menneske ved å snakke ut, uttrykke begjær og leve ut gleder. Denne trenden ble videreført etter årtusenskiftet og nøt da i stadig større grad godt av de nye frihetene som moderne informasjons- og kommunikasjonsteknologi og regimenenes manglende mulighet til å kontrollere motstand og å drive sensur, ga dem. En ny ”aggregattilstand” ble nådd da tekster som ‘Alā’ al-Aswānīs *‘Imārat Ya ‘qūbiyān* (Yacoubian-bygningen, 2002) og Rajā’ ‘Abdallāh al-Šāni’s *Banāt al-Riyāḍ* (Jentene fra Riyadh, 2005) ga blaffen i tabuer og forventninger i en sofistikert litterær stil, ble bestselgere³⁷ og på denne måten bidro til å spre nye holdninger og verdier. *The International Prize for Arabic Fiction* (IPAF) i 2007 ble lansert ”with an intention to address the limited international availability of high quality Arab fiction”,³⁸ noe som gjorde det mulig å omgå restriksjonene litteraturen i enkelte arabiske land fortsatt var utsatt for.

To år etter ”den arabiske våren” er det kanskje for tidlig (januar 2013) å prøve å si noe generelt om hvordan de politiske og sosiale endringene opprørene satte i gang, vil gjenspeiles i moderne arabisk litteratur. Hvordan det enn måtte være, viste i hvert fall perioden umiddelbart før hendelsene tydelig at kravet på en andel i liv og lykke fra nå av, og én gang for alle, ble ansett for å være en generell menneskerett – i en rekke tekster ble det til og med realisert som et naturlig behov, noe som naturen selv krever.³⁹ Inntil da hadde individene blitt nektet denne

³⁴ Behzadi 1996.

³⁵ Taha 2000.

³⁶ Guth et al. eds. 2008.

³⁷ Rooke 2010.

³⁸ Fra prisens nettside, www.arabicfiction.org (sist hentet februar 2013).

³⁹ Guth 2009.

legitime andelen gjennom det som ble framstilt som et komplett system (av tradisjonelle patriarkalske normer, kjønnsdiskriminering, statlig kontroll og undertrykkelse osv.), og gjennom tabuene systemet opprettet mot brudd på sine normer. I de fleste tekster resulterte sammenstøtet mellom individ og system i et høyt antall ofre. Men det ble også demonstrert at individuell lykke og en slags ”ny menneskelighet” faktisk *var* oppnåelig hvis, og bare hvis, individet klarte å fullføre et modig brudd med systemet (det forteller ganske mye at mange hovedpersoner var ”dropouts” som hadde lagt det tradisjonelle samfunnet bak seg). Tekstene endte nå med å forestille seg nye begynnelse i form av små ”celler av ren menneskelighet”, imidlertid uten eksplisitt å si noe særlig om hva ellers denne ”nye humanismen” innebar. Årene som kommer, vil sikkert gjøre dette klarere. Utviklingen kan bli inspirert og/eller framskyndet av det som for tiden foregår på Internett. Det er mulig at de så langt mest populære sjangrene – romanen og novellen – snart kommer til å bli supplert av nye som forfatterne i øyeblikket eksperimenterer med i de digitale mediene (blogger, fora osv.), sjangrer som ofte også inkluderer lyd- og bildelementer. Mens en stor del av litteraturen som publiseres online, ikke avviker fundamentalt fra ”vanlig” (offline, trykt) litteratur, er mange tekster likevel såpass forskjellige at kritikere flest fortsatt er tilbakeholdende med å kalle disse for ”litteratur”. Tekstene det er snakk om, er preget av en enda mer dristig tilnærming til sosiale, politiske og religiøse tabuer – forfatterne nyter jo anonymitet – og deres bruk av arabisk folkemål når de skriver, vitner om at de er beredt til å bryte med de språklige og estetiske normene til et gammelt, ærverdig, ja til og med hellig språk. Det å snakke ut, en viss lekenhet, og en veksling mellom fakta og fiksjon er andre egenskaper som preger denne litteraturen ved siden av dens moralske og estetiske nonchalanse.

Moderne arabisk prosa og islam

På grunn av sine nære forbindelser med og sin vesentlige binding til moderniseringsprosjektet er moderne arabisk litteratur stort sett preget av en ”faintness of Islamic inspiration”.⁴⁰ Gruppen sekulære nasjonsbyggere, som de fleste forfatterne tilhørte, opplevde vanligvis den islamske religionen som en del av den store bunken gamle tradisjoner som burde reformeres; religionen ble snarere sett på som et problem enn som en inspirasjonskilde. Men siden religiøst pregede skikker og vaner alltid har preget hverdagen i den arabiske verden, og ettersom moderne arabiske forfattere alltid har følt seg både som ”writers and scribes”⁴¹ som hadde plikt til å registrere og arkivere ”virkeligheten”, har islamske

⁴⁰ Cachia 1990: kap. «In a glass darkly..»

⁴¹ Jacquemond 2003/2008, Guth et al. eds. 1999.

realiteter selvsagt alltid dukket opp også i litteraturen, det være seg som emner i seg selv (f.eks. religiøse ledes makt, problemene ved kjønnssegregasjon og generelt forholdet mellom kjønnene, islamistiske tendenser osv.) eller som en del av lokalkoloritten som forfekterne av en ”nasjonallitteratur” anså som en nødvendig ingrediens i den litteraturen de ønsket å skape. Dessuten dukket religionen ofte opp med sine filosofiske eller kulturelle/historiske aspekter eller som en naturlig del av en fortellingsbakgrunn.⁴² Det var imidlertid ikke før vendingen til postmodernisme at forfattere som al-Ghīfānī (se ovenfor) i sin jakt etter stilistisk autentisitet fant fram den klassiske arven, deriblant også islamske tekster, som en kilde til inspirasjon med hensyn også til litterære *former*, og at islamske bevegelser på den annen side oppdaget litteraturen som et nyttig redskap for oppbyggelse og formidling av religiøse budskap og derfor utviklet teorier om en spesielt islamsk litteratur (*adab islāmī*).⁴³ Men bortsett fra alt dette har den moderne arabiske litteraturens store emner blitt identifisert⁴⁴ som: forholdet mellom øst og vest, deriblant kolonialisme og/eller kulturell dominans (som ramme for spørsmål om moralske verdier, autentisitet og kulturell identitet),⁴⁵ kvinnens rolle og status så vel som forholdet mellom menn og kvinner generelt (inkludert alt det som gjelder kjærlighet, seksualitet, kjønnssegregasjon, ekteskap osv.);⁴⁶ individ og/versus samfunn (herunder fremmedhetsfølelse, problemer med ”selvopdagelse” og selvutfoldelse);⁴⁷ Palestina-spørsmålet, krig (Junikrigen 1967, Oktoberkrigen 1973, borgerkrig i Libanon);⁴⁸ dessuten ble dagens problemer i samfunnet ofte diskutert samtidig med tilsvarende politiske systemer (så langt sensuren tillot dette), noe som implisitt eller eksplisitt kommer fram også i et antall fortellinger fra/om fengselet. De ovennevnte emnene er selvsagt bare noen få akser moderne arabisk litteratur hittil har dreid seg rundt. Spekteret av emner som finnes, og av problemstillinger som ble og blir kommentert i fortellingens ”forkledning”, er selvfølgelig like rikt som livet i den moderne arabiske verden selv.

Referanser

- Abul-Enein, Fathi 1984. *Gesellschaftliche Stellung junger Schriftsteller im heutigen Ägypten*. Bielefeld: B. Kleine Verlag.
 Allen, Roger [et al.] (eds.) 1995. *Love and sexuality in modern Arabic literature*. London: Saqi Books.

⁴² al-Musawi 2009.

⁴³ Szyska 1996, Guth 2006.

⁴⁴ Stagh 1996, Fährndrich 1999.

⁴⁵ Wielandt 1980, El-Enany 2006, Hallaq et al. eds. 2006.

⁴⁶ Allen et al. eds. 1995.

⁴⁷ Ostle ed. 2008, Ostle et al. eds. 1998, Rooke 1997.

⁴⁸ Stehli 1988, Cooke 1988.

- Badr, 'Abdalmuhsin Tāhā ⁴1983. *Ṭaṭawwur al-riwāya al-'arabiyya al-ḥadītha fī Miṣr (1870-1938)*. Cairo: Dār al-Ma'ārif.
- Ballas, S. 1978. "Le Courant expressionniste dans la nouvelle arabe contemporaine." *Arabica*, 25: 113-27.
- Bardenstein, Carol 2005. *Translation and transformation in Modern Arabic literature. The indigenous assertions of Muḥammad 'Uthmān Jalāl*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Behzādī, Lale 1996. *Die qisṣa-qasīda. Übersetzung und Untersuchung ausgewählter Kurzprosa der Sammlungen Madā'īnu l-bad' und Ġawāyātu z-zill von Nāṣir al-Ḥalawānī*. Hildesheim [etc.]: Olms.
- Cachia, Pierre 1990. *An overview of modern Arabic literature*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Cooke, Miriam 1988. *War's other voices. Women writers on the Lebanese civil war*. Cambridge [etc.]: Cambridge University Press.
- Dolinina, Anna Arkad'evna 1973. *Očerki istorii arabskoj literatury novogo vremeni. Egipet i Sirija. Prosvitel'skij roman 1870-1914 gg*. Moscow: Izdatel'stvo "Nauka".
- El-Enany, Rasheed 2006. *Arab representations of the Occident. East-West encounters in Arabic fiction*. London/Abingdon: Routledge.
- Fähndrich, Hartmut 1999. "Wovon handelt die zeitgenössische arabische Prosa?" In: Konrad MEISIG (ed.), *Orientalische Erzähler der Gegenwart*: 1-19. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Guth, Stephan 1987. *Liebe und Mannesehre. Szenen einer muslimischen Kleinbürgerehe, beleuchtet anhand des Romans "Der Ölzweig" (Ġuṣn az-zaytūn) von M. 'Abdalḥalīm 'Abdallāh*. Berlin: Kl. Schwarz Vlg.
- 1997. "Fa-ḡrawraqat 'uyūnuhum bi-d-dumū'... – Some notes on the flood of tears in early modern Arabic prose literature." In: L. Edzard & C. Szyska (eds.), *Encounters of words and texts. Intercultural studies in honor of Stefan Wild...*: 111-23. Hildesheim [etc.]: Olms.
- 1999. "Wa-ḥākadḥā kāna ka-Iblīs. Satan and social reform in a novel by Salīm al-Bustānī (*Bint al-'aṣr*, 1875)." In: A. Neuwirth [et al.] (eds.), *Myths, historical archetypes and symbolic figures in Arabic literature. Towards a new hermeneutic approach*: 301-7. Beirut: Orient-Institut/Stuttgart: Steiner.
- 2006. "Appropriating or secretly undermining the secular literary heritage? Distant echoes of *Mawsim al-hijra* in a Muslim writer's novel: Leila Aboulela, *The Translator*." In: L. Deheuvels [et al.] (eds.), *Intertextuality in Modern Arabic Literature since 1967*: 65-82. Durham: Durham Modern Language Series.
- 2007. "Individuality lost, fun gained. Some recurrent motifs in late twentieth-century Arabic and Turkish novels." *Journal of Arabic and Islamic Studies*, 7: 25-49 [pre-paper version: <http://www.uib.no/jais/v007/GuthPP.pdf>].
- 2009. "Post-Postmoderne oder...? Ein komponentialanalytischer Versuch zu 'Imārat Ya'qūbiyān und Banāt ar-Riyād'." In: R. Brunner [et al.] (eds.), *XXX Deutscher Orientalistentag, Freiburg, 24.-28. September 2007. Ausgewählte Vorträge*, online publication, <http://orient.ruf.uni-freiburg.de/dotpub/guth.pdf>.
- 2010a. "Authenticity as Counter-Strategy: Fighting Sadat's 'Open Door' Politics. Gamal al-Ghitani and *The Epistle of Insights into the Destinies*." In: A. Pflitsch, A. Neuwirth & B. Winckler (eds.), *Arabic Literature—Postmodern Perspectives*: 146-57. London & Beirut: Saqi Books.
- 2010b. "Politeness, Höflichkeit, 'adab. A comparative conceptual-cultural perspective." In: L. Edzard & S. Guth (eds.), *Verbal festivity in Arabic and other Semitic languages*: 9-30. Wiesbaden: Harrassowitz.
- 2011a. "From water-carrying camels to modern story-tellers, or how 'riwāya' came to mean [NOVEL]: A history of an encounter of concepts." In: K. Eksell & S. Guth (eds.), *Borders and beyond. Crossings and transitions in modern Arabic literature*: 147-79. Wiesbaden: Harrassowitz.
- 2011b. "Literary currents in Egypt since the beginning/mid-1960s." In: S. Guth & G. Ramsay (eds.), *From new values to new aesthetics. Turning points in modern Arabic literature*, vol. I: *From Modernism to the 1980s*: 85-112. Wiesbaden: Harrassowitz.
- [et al.] (eds.) 1999. *Conscious voices. Concepts of writing in the Middle East*. Beirut: Orient-Institut / Wiesbaden: Steiner.
- [et al.] (eds.) 2008. *The Creativity of exile and the diaspora. Middle Eastern authors re-thinking literature, society, politics, ...*, special issue of *Asiatische Studien/Études Asiatiques* 62, 4: 1097-1240.

- Hafez, Sabry 1993. *The genesis of Arabic narrative discourse. A study in the sociology of modern Arabic literature*. London: Saqi Books.
- 1995. "Women's narrative in modern Arabic literature. A typology." In: R. Allen [et al.] (eds.), *Love and sexuality in modern Arabic literature*: 154-74. London: Saqi Books.
- 2010. "The aesthetics of the closed horizon. The transformation of the city and the novel in Egypt since 1990." In: S. Guth & G. Ramsay (eds.), *From new values to new aesthetics. Turning points in modern Arabic literature*, vol. 2: *Postmodernism and thereafter*: 109-37. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Hāfīz, Ṣabrī 2001. "Jamāliyyāt ar-riwāya al-jadīda: al-qaṭī'a al-ma'rifiyya wa'n-naz'a al-muḍādda lil-ghinā'iyya / Aesthetics of the new novel: Epistemological rupture and anti-lyrical poetics." *Alif: Journal of Comparative Poetics*, 21: 184-246.
- Hallaq, Boutros [et al.] (eds.) 2006. *Identity remembered, discovered, invented*. Special issue of *Middle Eastern Literatures* 9,2.
- / Toelle, Heidi (eds.) 2007. *Histoire de la littérature arabe moderne*, vol. 1: 1800-1945. Arles: Actes Sud.
- Hamarneh, Walid 1998. "fiction, modern." In: J. Scott Meisami & P. Starkey (eds.), *Encyclopedia of Arabic literature*, vol. 1: 230-233. London/New York: Routledge.
- Jacquemond, Richard 2003. *Entre scribes et écrivains. Le champ littéraire dans l'Égypte contemporaine*. Arles: Actes Sud. (English version: *Conscience of the Nation: Writers, State, and Society in Modern Egypt*. Cairo: AUC Press, 2008).
- Kassem, Céza / Hashem, Malak (eds.) 1985. *Flights of fantasy. Arabic short stories*. Cairo: Elias Modern Publishing House.
- Kendall, Elisabeth 2006. *Journalism, Literature and the Avant-Garde: Intersection in Egypt*. London/New York: Routledge.
- al-Kharrat, Edward 1991. "The Mashriq." In: Robin C. Ostle (ed.), *Modern Literature in the Near and Middle East, 1850-1970*: 180-92. London [etc.]: Routledge.
- al-Kharrāṭ, Idwār 1993. *al-Ḥassāsiyya al-jadīda. Maqālāt fī l-zāhira al-qaṣaṣiyya*. Beirut: Dār al-Ādāb.
- King, James Roy 1978. "The theme of alienation in contemporary Middle Eastern literature." *Muslim World*, 68: 111-31.
- Klemm, Verena 1998. *Literarisches Engagement im arabischen Nahen Osten: Konzepte und Debatten*. Würzburg: Ergon.
- Kračkovskij, Ignaz 1930. "Der historische Roman in der neueren arabischen Literatur." *Die Welt des Islams*, 12: 51-87.
- Meyer, Stefan G. 2001. *The experimental Arabic novel. Postcolonial literary modernism in the Levant*. New York: SUNY Press.
- Moosa, Matti 1983. *The origins of modern Arabic fiction*. Washington DC: Three Continents Press.— 2nd ed. Washington: Lynne Rienner, 1997.
- al-Musawī, Muhsin J. 2009. *Islam on the street. Religion in modern Arabic literature*. Lanham [etc]: Rowman & Littlefield.
- Naguib, Nagi 1989. "Der Verlust des Vaters. Ein wiederkehrendes Motiv in der modernen arabischen Literatur." In: E. von Schuler (ed.), *XXIII. Deutscher Orientalistentag [...] 1985 in Würzburg. Ausgewählte Vorträge (= ZDMG, Suppl. vii)*: 157-65. Stuttgart: Steiner.
- Najīb, Nājī 1983. *Kitāb al-aḥzān. Fuṣūl fī 'l-tārīkh al-nafsī wa 'l-wijdānī wa 'l-ijtimā'ī lil-fi'āt al-mutawassiṭa al-'arabiyya*. Beirut: Dār al-Tanwīr.
- Neuwirth, Angelika / Pflitsch, Andreas / Winckler, Barbara (eds.) 2010. *Arabic Literature—Postmodern Perspectives*. London & Beirut: Saqi Books (rev. & enlarged version of the German edition, Munich: edition text & kritik, 2004).
- Ostle, Robin [et al.] (eds.) 1998. *Writing the self. Autobiographical writing in modern Arabic literature*. London: Saqi Books.
- (ed.) 2008. *Sensibilities of the Islamic Mediterranean. Self-expression in a Muslim culture from post-classical times to the present day*. London & New York: I.B. Tauris.

- Peled, Mattityahu 1979. "Creative translation: towards the study of Arabic translations of Western literature since the 19th century." *Journal of Arabic Literature*, 10: 128-50.
- Pérès, Henri 1957. "Le roman historique dans la littérature arabe." *Annales de l'Institut d'Études Orientales* (Algiers), 15: 5-39.
- Ramsay, Gail 1996. *The novels of an Egyptian romanticist: Yusuf al-Sibai*. Stockholm: Stockholm University.
- Rooke, Tetz 1997. "In my childhood". *A study of Arabic autobiography*. Stockholm University / Almqvist & Wiksell International.
- 2010. "The emergence of the Arabic bestseller." In: S. Guth & G. Ramsay (eds.), *From new values to new aesthetics. Turning points in modern Arabic literature*, vol. 2: *Postmodernism and thereafter*: 201-13. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Stagh, Marina 1993. *The limits of freedom of speech. Prose literature and prose writers in Egypt under Nasser and Sadat*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- 1996. *Modern arabisk prosa. Linjer och utveckling i 1900-talets arabiska prosa samt kommenterad boklista* [in Swedish]. Lund: Bibliotekstjänst.
- Stehli, Ulrike 1988. *Die Darstellung des Oktoberkrieges von 1973 in der syrischen Erzählliteratur*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Stehli-Werbeck, Ulrike 2011. "The Egyptian magazine *Gālīrī* 68. 'Truth', innovation, and diversity." In: G. Ramsay & S. Guth (eds.), *From new values to new aesthetics. Turning points in modern Arabic literature*, vol. 1: *From modernism to the 1980s*: 159-72. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Szyska, Christian 1996. "Muslim literature. The emerging discourses." *Periodica Islamica*, 2: 7-14.
- Taha, Ibrahim 2000. "The modern Arabic very short story: a generic approach." *Journal of Arabic Literature*, 31: 59-84.
- Wielandt, Rotraud 1980. *Das Bild der Europäer in der modernen arabischen Erzähl- und Theaterliteratur*. Beirut: Orient-Institut/Wiesbaden: Steiner.
- Zeidan, Joseph T. 1995. *Arab women novelists. The formative years and beyond*. Albany: SUNY Press.

Notabene

Denne oversikten retter søkelyset mot forholdene i Egypt og Levanten, siden disse landene har vært den moderne arabiske prosalitteraturens "vugge" og, inntil andre halvdel av 1900-tallet er blitt ansett som denne litteraturens sentre. Måten litteraturen utviklet seg på i andre regioner i den arabiske verden, og tempoet dette skjedde i, kan avvike vesentlig fra det som er beskrevet nedenfor, selv om det egyptisk-levantinske eksemplet, *mutatis mutandis*, stort sett kan tjene som paradigme for andre regioner. I hvilken grad paradigmet gjelder, vil avhenge av i hvilken grad vedkommende land har gått gjennom en liknende modernisering, "vestliggjøring" eller "globalisering", og når dette skjedde. Som tommelfingerregel kan man si at litteraturen i golfstatene inntil nylig var mindre berørt av "modernisering" langs de egyptisk-levantinske linjene, og at "tradisjonell" litteratur, spesielt også muntlige former, har bevart en sterkere posisjon der. Skjebnen til irakisk eller libysk prosa har derimot i høy grad vært bestemt av den langvarige undertrykkelsen av uttrykksfrihet under hhv. Ṣaddām Ḥusayn og al-Qadhdhāfi. I maghreblandene fant "moderniseringen" innen prosa, før uavhengigheten, nesten utelukkende sted i franskspråklig litteratur, og siden har fransk litteratur vært en modell man har forholdt seg til, det være seg som noe å

referere til, noe å avvise og erstatte, noe å lære av, noe å samhandle med eller noe å prøve å ”beseire”. For historien til noen av disse nasjonale litteraturene, se blant annet

- Badawi, M.M. (ed.) 1992. *Modern Arabic literature*. (The Cambridge history of Arabic literature). Cambridge: Cambridge University Press.
- Camera d’Afflitto, Isabella (ed.) 1997. *The Arabic literatures of the Maghreb. Tradition revisited or response to cultural hegemony?* Special issue of *Oriente moderno*, N.S., 17, n. 2-3. Tilgjengelig online: <http://www.arablit.it/orientemodernomagreb.html>.
- Fontaine, Jean 1990. *La Littérature tunisienne contemporaine*. Paris: Editions du Centre national de la recherche scientifique.
- Heiler, Susanne 2005. *Der maghrebinische Roman. Eine Einführung*. Tübingen: Gunter Narr.
- Khatibi, Abdelkebir ²1979. *Le Roman maghrébin. Essai*. Rabat: Société marocaine des éditeurs réunis [1. utg. Paris: Gallimard, 1968].
- Kirsch, Fritz-Peter 1992. “Literaturen des Maghreb in französischer Sprache”. In: Walter JENS (ed.) *Kindlers neues Literatur Lexikon*, vol. 19: 1046-51. München: Kindler [22 vols., 1988-92].
- Michalak-Pikulska, Barbara 1998. *The contemporary Kuwaiti short story in peace time and war, 1929-1995*. Kraków: Enigma Press.
- 2000. *Zarys współczesnej nowelistyki krajów Półwyspu Arabskiego. Wybrane zagadnienia i teksty źródłowe / An outline of the contemporary short story writing of the Arabian Peninsula. Selected problems and source readings*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- 2002. *Modern poetry and prose of Oman*. Kraków: Enigma Press.
- 2006. *Modern poetry and prose of Bahrain*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- 2012. *Modern literature of the United Arab Emirates*. Kraków: Jagellonian University Press.
- Pantůček, Svetozár 1974. *Tunesische Literaturgeschichte*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Walter, Helga 1990. *Widerschein Afrikas. Zu einer algerischen Literaturgeschichte. Themen und Motive*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Zekri, Khalid 2006. *Fictions du réel. Modernité romanesque et écriture du réel au Maroc, 1990-2006*. Paris: L’Harmattan.

Abstract

The article is a concise survey of modern Arabic prose from the middle of the 19th century AD until our days, with a focus on developments in Egypt and the Levant. The history of this literature is divided into seven major periods. An eighth section deals with the role Islamic religion has in novels and short stories among other prominent topics.

Keywords: Modern Arabic literature, novel, short story, literary history, national literature, realism, New Sensibility / al-Ḥassāsiyya al-jadīda, postmodernism, New Humanism.